

Dekodiranje narativa mržnje: armenski i turski nacionalni mitovi kao putevi prema 1915. godini

David Leupold

**Politike povijesti u turskom i
armenskom kontekstu u biti crpe
sadržaje iz jednog te istog skupa
nacionalnih obrazaca kako bi
naposljetku proizvodile izravno
suprotne nacionalne identitete**

"S Božjim dopuštenjem, niti jedna sila ne smije pružati otpor pred Turskom. Dvadesetprvo stoljeće bit će tursko stoljeće. Mi kao vlada težimo prema tome."
Recep Tayyip Erdoğan, turski premijer (2013)

"Danas stojimo na velikoj prekretnici. (...) Sviće novo armensko stoljeće. To je i teret, ali i blagoslov za naš naraštaj da učini ovo stoljeće – drugo nakon našeg gotovog uništenja – stoljećem istine, pravde i sigurnosti za armensku naciju."
Ken Hachikian, predsjednik Armenskog nacionalnog odbora Amerike (2014)

U ovome članku želja mi je dekonstruirati nacionalne povjestice o recentnoj armensko-turskoj prošlosti te odrediti ključne obrasce koji se koriste u politici povijesti kako bi se učvrstili nacionalni identiteti u Turskoj i Armeniji. Pritom kritički sagledavam rano europsko iskustvo stvaranja nacionalnih država nakon Francuske revolucije kao glavnu prizmu kroz koju se prelamaju i interpretiraju povijesni događaji u Maloj Aziji.

Takvim pristupom istražujem kako opće priznati pojmovi Francuske revolucije kao što su "fiksni nacionalni teritorij", "narodna suverenost", "potreba za dominantnom nacionalnom *Leitkultur*", kao i "izdaja proturevolucionara" i "odbrana nacionalne domovine" prožimaju nacionalne povijesti u turskom i armenskom kontekstu uslijed stvaranja nacionalnih (nacionalističkih) identiteta s gotovo u potpunosti nepropusnim granicama.

Nadalje, prikazat ću kako su kolaps prednacionalnih kolektivnoga miletskog sustava, imperijalni prijevori i međuetnički konflikt koji je erumpirao u prvom genocidu (genocidima) 20. stoljeća, inkorporirani prema dijagonalno suprotnim obrascima u svrhu potkrepljivanja nacionalnih identiteta.

Naposljetku, izlučit ću povijesne pripovijesti na kojima se temelje armenski i turski nacionalni identiteti iz njihova inherentnog konteksta, kako bih odredio preklapajuće obrasce konstrukcije sjećanja. Time dolazim do zaključka kako politike povijesti u turskom i armenskom kontekstu u biti crpe sadržaje iz jednog te istog skupa nacionalnih obrazaca kako bi naposljetku proizvodile izravno suprotne nacionalne identitete.

Godina 1915. na raskrižju komunikativnog i kulturnog sjećanja

Godina 2015. ne čini samo stotu obljetnicu državno orkestriranih masovnih masakra i deportacija osmanskih Armenaca, obično poznatih pod nazivom genocid nad Armencima 2015. godine, već i ključnu razdjelnicu na polju kolektivnog sjećanja. S odlaskom zadnjih živih svjedoka tih pokolja pred našim se očima odvija postupna no konačna tranzicija iz komunikativnog sjećanja u kulturno, kako to naziva Assmann. U biti, dok se rekonstrukcija sjećanja na 1915. godinu odvijala uz prisutnost svjedoka vremena, karakterizirao ju je dinamičan i uzajaman proces komunikativnog sjećanja u kojemu su se naraštaji armenskih preživjelih prisjećali svoje prošlosti u dijalogu s mlađim generacijama. Stariji su evocirali svoje uspomene i konstruirali svoje narative u skladu s pitanjima koja su postavljale mlađe generacije. Pucanjem tog lanca pitanja i odgovora s nestankom živih svjedoka koji se "prisjećaju" 1915. godine, predgenocidalna armensko-turska prošlost postaje dijelom

Za razliku od komunikativnog sjećanja, koje je plod potaknute bujice pripovijedanja koja proizvodi mnemoničke narative koje odlikuju heterogeni i na mahove proturječni obrasci, kulturno sjećanje karakteriziraju homogenizacija i mitifikacija sjećanja

kulturnog sjećanja, koje Assmann (2006: 70) definira kao "tradiciju, koja kroz ponavljanje tekstova, prizora i rituala koji protežu preko naraštaja, stoljeća, ponekad i tisućljeća, konstituira naše poimanje vremena i povijesti i oblikuje našu percepciju svijeta i nas samih".

Što to znači za prisjećanje na 1915. godinu? Za razliku od komunikativnog sjećanja, koje je plod potaknute bujice pripovijedanja koja proizvodi mnemoničke narative koje odlikuju

heterogeni i na mahove proturječni obrasci, kulturno sjećanje karakteriziraju homogenizacija i mitifikacija sjećanja. Sukladno tomu, genocid – inicijalno traumatični lom koji je označio fragmentaciju osmanskog društva po etnoreligijskim razdjelnicama – štupa se kao tragični klimaks kontinuiteta konstruirane povijesti. Kako bi se postigao taj kontinuitet, atomizirani fragmenti sjećanja ugrađuju se u nadsvođujuću strukturu makronarativa. Od uspona moderne ovaj makronarativ postao je srž nacionalnog mita, odnosno ideološke podloge iz koje nacionalna država crpi svoju snagu. Kao posljedica toga, sjećanje na 1915. godinu postaje čvrsto ukorijenjeno u narativ o nacionalnom oslobođenju. U nastavku teksta istražiti ću najistaknutije obrasce s pomoću kojih se ovaj nacionalni mit konstruira, kako u armenskom tako i u turskom slučaju.

Armenski i turski nacionalni narativi u komparativnoj perspektivi

Koji su, dakle, obrasci koji nose priču o nacionalnom buđenju, suverenom narodu i kulturnoj nadmoći jedne nacije nad drugom? U odnosu na drevno doba možemo primijetiti kako armenski nacionalni makronarativ koristi mit o armenskom podrijetlu koji seže sve do biblijskog kraljevstva Ararata, kako bi se stvorila poveznica između rane armenske državnosti i prisutnosti kulture Urartu (usp. Abrahamyan 2006: 10).¹ U ovome smislu izjednačavanje najranijih tragova armenske civilizacije s kasnijim razdobljima može se shvatiti kao pokušaj ovjekovječivanja spone između armenske nacije i kršćanstva puno prije njegova službenog priznanja.² U okvirima nacionalnog makronarativa ovo čini važan argument za ideju da je armenski narod *legitimni polagatelj prava na tlo* (N_1) kao nacija koja ima najdrevnije korijene državnosti u regiji i njezinu božanskom naslijeđu. Ovaj obrazac, koji se temelji na modernističkoj ideji fiksnog nacionalnog teritorija, ima za cilj historiziranje fiksne naravi vlastitih nacionalnih granica putem uspostavljanja nasljedne linije s političkim vladarima iz prošlosti. U tom se smislu armenski stav kontrastira s onime što se percipira kao komparativno inferiornija pozicija Turaka, čija su plemena naselila to područje puno kasnije u povijesti te im stoga nedostaje legitimitet koji Armenci polažu na Anatoliju. Posve je jasno da ovakav obrazac nije nešto što bi bilo svojstveno isključivo armenskom nacionalnom narativu, nego ga je moguće pronaći u vjerojatno najsirovijem obliku i u turskom nacionalnom makronarativu i dubokom zanimanju Mustafe Kemala, poznatijega kao Atatürk, za frenološka istraživanja (mjerjenje lubanja) koja su pokušavala dokazati podrijetlo Turaka od Hetita, drevnog anatolskog naroda koji je bio uspostavio carstvo u Hattuši (danas u turskoj pokrajini Çorum) u 18. stoljeću pr. Kr.³

Drugi obrazac nacionalnog makronarativa kruži oko argumenta da su Armenci bili *prvi narod u regiji koji je dosegao stupanj državnosti i nacionalne svijesti* (N_2). Ovaj obrazac jasno je ukorijenjen u ideji koja izvire iz francuske Deklaracije o pravima čovjeka i građanina (1789.) i koncepta narodne suverenosti. Budući da "volja naroda da stvori naciju" tvori esencijalni temelj za legitimitet, za razliku od imperijalne vladavine koja se najčešće legitimira "božanskom voljom", pitanje o tome koji je narod prvi razvio nacionalnu svijest postaje krucijalno. U biti,

retrospektivna konstrukcija armenske državnosti u obliku koherentne nacije povezuje se s čuvenim armenskim povjesničarom Movsesom Horenacijem (ca. 410. – 490.) i njegovim poznatim djelom "Povijest Armenije" (*Hayots Patmut'yun*). Na temelju dvoznačnosti riječi *hayots*, koja se može čitati kao "od armenskog naroda" ili kao "armensko", interpretacija ovoga djela u smislu "armenske povijesti" među nacionalno orijentiranim povjesničarima predstavlja važan argument u oblikovanju još jednog relevantnog obrasca u nacionalnom makronarativu – povijesnosti armenske nacije. Ovaj je obrazac posebice važan

Dominantni obrazac u nacionalnom makronarativu koji pokazuje određenu tendenciju prema viktimizaciji armenske uloge u povijesti

u kontekstu suprotnih navoda turskih nacionalista koji su, primjerice, izraženi u proglasu Istočnoanatomske udruge za obranu prava na kongresu u Erzurumu 1919. godine (Kreiser 2008: 147):

Odgovor na pitanje tko su pravi vlasnici ovog tla leži u dvojnim minaretima, svetištima i bogomoljama koje je moguće pronaći u svakom kutku ove zemlje koji jasno pokazuju tko će biti legitimni vladari sutrašnjice. Nasuprot tome, pretenzije Armenaca pozivaju se na armenske feudalne velmože koji nikada nisu dosegli stupanj nacionalnosti (...) te su stoga, posljedično, takve tvrdnje ništavne i nevažne.

Ove optužbe tvore kontekstualnu pozadinu u kojoj se formirao obrazac armenskoga nacionalnog makronarativa. Na temelju ovog dominantnog obrasca, projiciranog na drevno razdoblje povijesti armenskoga naroda, pogledajmo sada daljnje nacionalne obrasce koji se temelje na reinterpretaciji i reevaluaciji osmanskog razdoblja. U tom smislu valja zabilježiti tezu o slabom armenskom narodu koji, lišen državne suverenosti, pati od arapskih pljačkaških pohoda i osmanskoga državnog terora, kao dominantni obrazac u nacionalnom makronarativu koji pokazuje određenu tendenciju prema viktimizaciji armenske uloge u povijesti (Simonyan 2012: 31). Ideja o podvrgavanju Armenaca kurdske i turske asimilaciji vjerojatno je najzornije izražena u istaknutom romanu "Budala" (*Khentə*) armenskoga književnika Raffija (1835. – 1888.), koji se smatra jednim od glavnih literarnih djela armenskoga nacionalnog buđenja. Mnogi čitatelji ovaj roman promatraju gotovo kao proročanstvo o budućim mukama armenskoga genocida (Hagopian 1880: 83):

Nismo znali da je naš jezik, sveto naslijeđe naše nacije, izgubljeno te da se danas govore jedino turski ili kurdski. Nismo znali da su mnogi od današnjih hrabrih Kurda koji su postali bič Božji za nas Armence, prije pedeset ili sto godina bili naša braća koja su govorila naš jezik i pohodila naše crkve.⁴

broj 21 - svibanj 2015.

U ovome kontekstu argument da je većina anatolskih Kurda ništa doli islamizirani Armenci, na više je načina zanimljiv jer predstavlja obrnuti argument od onoga koji promiču pobornici turskoga nacionalnog makronarativa. Naime, turski nacionalni makronarativ tvrdi kako su anatolski Armenci ustvari kristijanizirani Turci. Ova tvrdnja oslanja se na dva stupa. Prvo, upućuje se na sličnost vjerskih obreda, poput nastavka prinošenja obredne žrtve paljenice (arm. *madağ*), korištenja turskog kao liturgijskog jezika u armenskim crkvama diljem Anatolije te čvrstog vjerovanja u Bibliju u nepromijenjenom obliku (poput muslimana, a nasuprot mnogim drugim kršćanskim crkvama koje su iskrivile svetu knjigu) (Dabağyan 2007: 19–31,41f). Drugo, spominje se etimološki argument koji tvrdi kako riječ *Ermeni* (tur. Armenci) dolazi od riječi *erman*, odnosno *er* ("odvažan", "snažan") i riječi *man* ("velik", "uzvišen"), što korespondira s izgubljenom granom plemena Oğuz – Arman-Turcima (Dabağyan 2007: 25–27).

Uzme li se ovo u obzir, obrazac turskog ugnjetavanja i prisilne islamizacije javlja se u širem okviru sukobljenih nacionalnih makronarativa koji pokušavaju drugoga asimilirati u nacionalnu povijest i proglasiti ga tek malim zastranjenjem od vlastitih nacionalnih korijena, s ciljem eliminiranja bilo koje druge društvene skupine koja bi mogla polagati pravo na isti teritorij. U tom smislu možemo vidjeti kako se *kontinuirano ugnjetavanje i opasnost od asimilacije* (N₃) javljaju kao važan obrazac u nacionalnom makronarativu. Ovaj obrazac moguće je također razumjeti i kao reakciju na izbijanje borbe za dominantnu nacionalnu *Leitkultur* i standardni nacionalni jezik. U biti, upravo se standardni nacionalni jezik javlja kao etapa u kojoj se uspostavlja i demonstrira nacionalna superiornost jedne skupine nad drugom, a u svojem najekstremnijem obliku to uključuje poricanje samog postojanja skupina koje se lingvistički ne uklapaju u službenu jezičnu politiku. Hobsbawm (1990: 14f) u tome čak i vidi dokaz za tvrdnju kako je nacionalizacija jezika na temelju jezičnog inženjeringa i politika jezičnog čišćenja, štoviše, pretходила samoj nacionalizaciji širokih narodnih masa.

Upravo se standardni nacionalni jezik javlja kao etapa u kojoj se uspostavlja i demonstrira nacionalna superiornost jedne skupine nad drugom, a u svojem najekstremnijem obliku to uključuje poricanje samog postojanja skupina koje se lingvistički ne uklapaju u službenu jezičnu politiku

Poslije 1878. godine, odnosno nakon donošenja carskog fermana poznatog kao *Tanzimat* ili *Hatt-i Şerif* iz Gülhane, nastupa *meşrutiyet*, tj. ustavno doba u kojemu osmanska država doživljava opsežan proces društvenog i upravnog preustroja. U tom

se kontekstu osmanski Armenci prikazuju kao strasni no naivni pobornici novog reformističkog pokreta, čiju su privrženost novom ustavu njihovi turski sudružnici iskoristili kako bi proveli zavjeru koja je potom dovela do oduzimanja prava Armenaca, eksproprijacije te naposljetku uništenja 1915. godine (Migliorino 2007: 20). Tu, dakle, možemo vidjeti obrazac *izdaje lojalnih* (N_4) kao važan aspekt u nacionalnom makronarativu koji zbori o temeljnom dokidanju suživota Armenaca i Turaka (Simonyan 2012: 29, 33).

Turski nacionalni makronarativ tvrdi kako su anatolski Armenci ustvari kristijanizirani Turci

Ovaj obrazac izdaje iznutra je zapanjujuće nalik obrascu koji se reproducira unutar turskoga nacionalnog makronarativa koji govori o mitu o zabijanju noža u leđa, koji su osmanski Armenci počinili kolaboracijom s Rusijom.⁵ Prema ovom narativnom obrascu Armenci su, osokoljeni novim pravima stečenima ustavnim reformama, ustali protiv svojih nekadašnjih vladara te su, potaknuti ruskom objavom rata 1914. godine, izdali tursku naciju i zatražili pravo na teritorije u istočnoj Anatoliji. Na ovaj je način, analogno armenskom nacionalnom obrascu, projicirana ideja o vlastitoj nacionalnoj slabosti. Prema turskom narativu Turska je prikazana kao "bolesnik na Bosporu", koji je izdan u trenutku kada je bio najslabiji. Nadalje, ovaj je obrazac dodatno pojačan protukolonijalnim tezama koje povezuju armensko gerilsko ratovanje sa zapadnim, posebice američkim, misionarskim djelovanjem (İlter 1999, Kılıç 2008). Ove teze naglašavaju izvanjsku opasnost te gotovo pokazuju simpatije prema Armencima kao žrtvama separatističke propagande iz inozemstva. Uprkos svim drugim sličnostima, ovaj detalj čini važnu razliku između dvaju nacionalnih obrazaca, s obzirom na to da armenski nacionalni makronarativ Turke drži izravno odgovornima za izdaju. Ova izdaja tumači se tako da se tvrdi kako su Armenci namamljeni na podršku ustavnim reformama obećanjima o pravdi i jednakosti, dok su se istovremeno odbacivali kao ravnopravni sugovornici na temelju šovinističkog osjećaja superiornosti (Ashijan 1950: 152f).⁶

"Ne, Habib-efendija, Turci su braća, a ti si efendija (tur. gospodin)." Drugim riječima, kršćanski mladoturci nisu bili jednaki Turcima.

Uzmu li se u obzir nasilni događaji 1915. godine, možemo vidjeti kako se dominantni obrazac nastavlja na priče o prethodnim arbitrarnim masakrima (tj. pogrom u Adani), koji se predstavljaju kao neizbježni, jednostrani napad novostasale turske države na sâmu egzistenciju mirnog armenskog života u Anatoliji. Premda u ovakvu narativu bez ikakve sumnje postoji stanovita tendencija gledanja na armenski otpor kao na čin junaštva, ponajviše se naglašava vojna opresija koju provode horde turskih nacionalista za koje se tvrdi kako žele Anatoliju očistiti od neturskih i nemuslimanskih elemenata. Ovdje se

fokus usmjerava na tezu o kulturnoj i ekonomskoj superiornosti Armenaca koja je izazivala zavist i mržnju među Turcima i Kurdima, koji se najčešće prikazuju kao ratoborni fundamentalisti (Turci) i nepismena plemena (Kurdi) (Simonyan 2012: 26f). Isticanje socioekonomskih rascjepa kao dominantnog faktora izbivanja nasilja bitno je jer se time teret djelovanja pripisuje Turcima i Kurdima koji su širili glasine o navodnom separatizmu kako bi razoružali, razvlastili te naposljetku ubili anatolske Armence (Simonyan 2012: 33).

Sukladno tomu, opetovani obrazac podcrtava ideju o gubitku teritorija i imovine u genocidu koji su počinili beščutni Turci i pohlepni Kurdi. Nadalje, narativ govori o sustavnom protjerivanju iz rodni sela u razdoblju koje prethodi sâmom genocidu. Dok je većina muškaraca odmah smaknuta na brdima u okolici svojih sela, žene i djeca podvrgnuti su poniženjima i silovanjima.⁷ Rijetki koji su preživjeli marševe smrti – i kojima je turska država dopustila povratak – po dolasku u svoja rodna sela bili su izloženi eksproprijaciji, denaturalizaciji i opetovanim progonima (usp. Shemmassian 2008).

Naspram ovakve pozadine različitih povijesnih stvarnosti, ovakav obrazac u armenskom nacionalnom makronarativu nema adekvatnog ekvivalenta kada se usporedi s nacionalnim makronarativima Turaka i Kurda koji i dalje nastanjuju istu regiju iz koje su se Armenci sustavno protjerivali od 1915. godine. Međutim, nekoliko djela (većinom) turskih povjesničara o masakrima i teritorijalnim gubitcima muslimanskog stanovništva na Balkanu strukturirano je prema vrlo sličnom obrascu.⁸ Prema tom obrascu, prevedenom u kontekst Balkanskih ratova (1912. – 1913.), domaće muslimansko stanovništvo doživljava genocidalna ubijanja od ruku europskih sila, koje za potrebe svojih teritorijalnih aspiracija koriste duboku mržnju i zavist lokalnih kršćana prema muslimanskim susjedima. Logika koja stoji u podlozi ovakve teze identična je onoj o mladoturskom vodstvu koje koristi radikalne islamističke snage među lokalnim kurdskim stanovništvom kako bi eliminiralo osmanske Armence (Simonyan 2012: 29).

Sukladno ideji o nadmoćnom neprijatelju, događaji se prema armenskom nacionalnom makronarativu odvijaju u obliku asimetrične borbe. U tom se smislu bilo kakav nasilni čin koji su počinili Armenci, opravdava egzistencijalnom potrebom za *opstankom i samoobranom* (N_3). Tu se armenski pojam *fedai* javlja kao parnjak turskom konceptu *šehida* (*şahid*) – ratniku koji je pao u slavnoj borbi za nacionalni opstanak – te se opisuje kao hrabri borac oružanog armenskog nacionalnog otpora koji daruje život za obranu zapadnoarmenske domovine i zaštitu armenskog stanovništva od ubilačkog stroja opresivne turske države. Vartan Mamikonian, armenski vojskovođa koji je podigao ustanak protiv Perzijanaca kako bi izbjegao preobraćenje na zoroastrijanstvo te poginuo 451. godine u bitci kod Avarayra, arhetipski je primjer armenskog *fedai*. Narativ o hrabrom otporu seoskog stanovništva u Zaidunu (nakon čega je slijedilo potpuno uništenje) i Musa Daghu služi kao istaknuti dokaz o nepokolebljivim vrlinama armenske nacije te je ugrađen u širi kontekst junačkog otpora genocidu koji je odnio živote više od milijun Armenaca.⁹

Valja naglasiti kako je element samoobrane u svrhu opstanka nacije također isprepleten s turskim nacionalnim

makronarativom. Prema ovome narativu, mladoturski trijumvirat Ismaila Enver-paše, Mehmeda Talat-paše i Ahmeda Džemal-paše, suočen s egzistencijalnom prijetnjom integritetu turske nacije, osjetio se pritisnutim u potrazi za rješenjem armenskog pitanja. Posljedično, trojica paša dolaze do zaključka kako je deportacija neizbježna te donose takozvani "ferman o deportaciji". Nakon ove odluke Armenci koji su bili uključeni u neprijateljske aktivnosti naspram osmanske države, zatraženi su da napuste istočnu Anatoliju kako bi se preselili na područje današnje Sirije. Međutim, budući da su ovi armenski ustanici ušli u zavjeru sa seljacima koji su skrivali gerilske borce i njihovo oružje, mladotursko vodstvo moralo je provesti potpunu deportaciju svih anatolskih Armenaca. Naposljetku, tvrdi se kako je preseljenje u teškim, ratnim uvjetima rezultiralo smrću 56 610 ljudi zbog bolesti, zasjeda lokalnih plemena i nestašica namirnica.¹⁰

Zaključak

Zaključno možemo odrediti obrasce koji služe za naraciju turskog i armenskog puta prema 1915. godini. U slučaju Armenaca možemo detektirati legitimacijske obrasce koji stavljaju naglasak na primordijalnu narav armenske nacije kao jedinog polagatelja prava na anatolsku regiju. Ova tvrdnja podupire se tezom da su Armenci izravni potomci naroda Urartu te stoga najstariji narod na tom tlu. Uz to, možemo vidjeti optuživačke obrasce koji povezuju armenski genocid s kontinuitetom muslimanskog ugnjetavanja i turskog šovinizma. U tom se kontekstu obezdržavljenost poistovjećuje sa slabom nacijom te se tumači kao glavni razlog za neizbježnost genocida. Naposljetku, obrasci opravdavanja, koji pripovijedaju priču o Armencima tijekom događanja 1915. godine, sva djela junačkih nacionalnih

Turski nacionalni narativ javlja se gotovo kao zrcalna slika armenskoga narativa

boraca za slobodu stavljaju u kontekst šireg narativa o otporu, odnosno o pukoj reakciji na agresivnu i zločinačku narav nadričnih turskih postrojbi.

Turski nacionalni narativ javlja se gotovo kao zrcalna slika armenskoga narativa. Za razliku od podrijetla Armenaca u kraljevstvu Urartu, turski narativ konstruiran je u okviru Atatürkova mjerenja lubanja koje je dokazalo tursku povezanost s pradavnim hetitskim narodom. Pored toga, naglasak je stavljen na povijest turskih država koje su prethodile prisutnosti armenskih feudalnih velmoža. Tezi armenskoga nacionalnog narativa o islamizaciji i asimilaciji suprotstavlja se tvrdnja kako Armenci uopće ne postoje kao narod zaseban od drugih turskih plemena. Nadalje, Armenci se predstavljaju kao agenti stranih sila koji su potkopavali borbu Turaka za nacionalno oslobođenje. Naposljetku, čak i deportacije i masovna ubojstva osmanskih Armenaca koje je organizirala država, prešućuju se ili se pak ugrađuju u širu argumentaciju nacionalne samoobrane.

broj 21 - svibanj 2015.

U tom smislu moguće je odrediti sljedeće obrasce u makronarativima koji konstruiraju povijesne međuodnose Armenaca i Turaka kao odnose vjekovnih neprijatelja:

- N₁** legitimni polagatelji prava na anatolsko tlo s najstarijim korijenima u regiji
- N₂** prvi koji su u regiji dosegli stupanj državnosti i nacionalne svijesti
- N₃** izloženi prijetnji asimilacije
- N₄** izdani za vrijeme ustavnog razdoblja
- N₅** djelujući jedino u samoobrani protiv tuđe agresije

Bilješke

- 1 Za biblijsku referencu vidjeti Drugu knjigu o Kraljevima, 19: 37.
- 2 O ideji hetitskog podrijetla Armenaca vidjeti Morgenthau (1918: 141). On tvrdi da "postoje još neodgonetnuti natpisi na klinastom pismu na kamenim obroncima Vana, najvećeg armenskog grada, koji su naveli neke znanstvenike – no, priznajem, ne mnoge – da poistovjete armensku rasu s biblijskim Hetitima".
- 3 "Francuzi Hetite zovu 'Eteen', a izvorni oblik riječi 'Eteen' je 'Etiler' što znači 'Atalar' (tur. Praočevi) te se odnosi na njihove (tj. turske) pretke koji su došli u Anatoliju (...), što je činjenica koja je možda nepoznata nekim današnjim povjesničarima." Şafak. <http://yenisafak.com.tr/aktuel-haber/kafatasi-olcme-dersi-27.02.2013-494041?ref=manset-6>.
- 4 Posebnu zahvalu dugujem Raffiju Elliotu koji me upoznao s njegovim djelom te mi približio povijest armenskih liberala.
- 5 O detaljnom prikazu armenskih dragovoljačkih postrojbi koje su služile u Ruskoj kavkaskoj vojsci vidjeti Bolhovitinov (2009) i Kreiser (2008: 120f). Pregled nasilja turskih Armenaca iz turske perspektive vidjeti na: <http://ermeniler.blogcu.com/millet-i-sadika-mi-yoksa-ihanet-i-kebir-mi-i/3583637>.
- 6 U kontekstu prethodnih povijesnih tumačenja o tome kako je anatolska povijest bila usko isprepletana s aspiracijama imperijalnih sila, prvenstveno Njemačke i Ujedinjenog Kraljevstva, možemo vidjeti kako je ono što se na lokalnoj razini doživljavalo kao izdaja jednoga naroda, koju je počinio drugi narod, u biti bilo dio širih okvira djelovanja konkurentskih imperijalnih sila koje su htjele proširiti svoju kontrolu nad Anatolijom. Djelovanje tih sila polazilo je od pretpostavke da su globalne ekonomske jedinice s velikim stanovništvima i prostranim teritorijima, obdarene višestrukim resursima, najpogodnije za opstanak (njem. *lebensfähig*) i projiciranje vojne moći (usp. List 1885: 174).
- 7 U ovome kontekstu pripovijesti o majkama koje su ubile vlastite kćeri kako bi očuvale njihovu čast u rukama turskih vojnika, naglašavaju kontinuitet armenskih vrlina u trenucima užasa, rata i razaranja. Oni koji nisu bili dovoljno sretni da polože život u slavnom otporu, bili su poslani na marševe smrti u zabiti Sirijske pustinje (usp. Perroomian 2008: 402ff).
- 8 Vidjeti članak o stotoj obljetnici turskoga genocida u Özsoy (2012) te na: <http://www.turksam.org/tr/a2774.html>. Kritičku raspravu o pojmu traume Balkanskih ratova vidjeti u razgovoru s Ümitom Kurtom na: <http://www.haberbosnak.com/>

balkanlar/03/07/2012/kimse-balkan-savaslari-travmasinasiginmasin/#.UfUzsxx_VqU.

9 Prema procjenama međunarodnih istraživača i kritički nastrojenih turskih povjesničara poput Fikreta Adanira i Tanera Akçama. Vidjeti i dokumentarni film Kevorkiana iz 2007. godine "Anjar: junaci Musa Dagha".

10 Prema službenim procjenama Yusufa Halaçoğlua, nekadašnjeg čelnika Turskoga povijesnog društva.

Literatura

Assmann, J. (2006). *Thomas Mann und Ägypten. Mythos und Monotheismus in den Josephsromanen*. München: C. H. Beck.

Abrahamyan, L. (2005). *Armenian identity in a changing world*. Costa Mesa, CA: Mazda Publishers.

Ashijan, H. (1950). *Adanayi Yeghernu yev Koniaye Housher*. New York: Gochnag Press.

Bolhovitinov, L. (2009). *11 Aralık 1915 Tarihli Resmi Ermeni Raporu*. Istanbul: Mehmet, İletişim.

Dabağyan, L. P. (2007). *Emperyalistler Kiskacında Ermeni Tehciri I – Türk Ermenileri*. Istanbul.

Hagopian, H. (Raffi) (1880). *Khentə*. Tbilisi.

Hobsbawm, E. J. (1990). *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge i London: Cambridge University Press.

İlter, E. (1999). *Büyük İhanet: Ermeni Kilisesi ve Terrör*. Istanbul.

Kılıç, O. (2008). Protestan Misyonerler ve Ermeni Olaylarına Etkileri. *Ermeni Araştırmalar*. 29.

Kreiser, K. (2008). *Atatürk: Eğitime susamış bir subaydan Türk modernitesinin kuruculuğuna uzanan şahsi bir yolun öyküsü*. Istanbul: İletişim.

List, F. (1885). *The National System of Political Economy*. London: Longmans, Green and Co.

Migliorino, N. (2007). *(Re)constructing Armenia in Lebanon and Syria: Ethno-cultural Diversity and the State in the Aftermath of a Refugee Crisis*. Oxford i New York: Berghahn Books.

Morgenthau, H. (1918). *Ambassador Morgenthau's Story*. Garden City, NY: Doubleday.

Özsoy, A. (2012). *Balkan'larda Türk Soykırımı*. Istanbul: İleri.

Peroomian, R. (2008). Tears and Laughter of Cilician Armenia. U: Hovhannisian, R. G. i Payaslian, S. (ur.). *Armenian Cilicia*. Costa Mesa, CA: Mazda Publishers.

Shemmassian, V. L. (2008). The Repatriation of Armenian Refugees from the Arab Middle East, 1918-1920. U: Hovhannisian, R. G. i Payaslian, S. (ur.). *Armenian Cilicia*. Costa Mesa, CA: Mazda Publishers.

Simonyan, H. (2012). *The destruction of Armenians in Cilicia, April 1909*. London: Gomidas Institute. ■